

KÖNYVEKRŐL

Tollefson, J. W. és Tsui, A. B. M. (szerk.): Medium of instruction policies. Which agenda? Whose agenda?

Lawrence Erlbaum Associates, Mahwah, NJ, 2004 306 oldal

A tannyelvválasztási irányelvekről szóló kötet alcíme hűen tükrözi a nyelvi tervezés közben felmerülő problémákat: először is többféle lehetőség illetve forgatókönyv szerint lehet tannyelvpolitikai kérdéseket megoldani (*Which agenda? Melyik forgatókönyv?*), másodsor pedig a választás mindig (politikai és/vagy gazdasági) érdekek mentén történik (*Whose agenda? Kinek az érdeke?*).

A tannyelvválasztás témaköre viszonylag új érdeklődési terület a nyelvészet és pedagógia határmezsgyéjén. Nyelvészet, hiszen nyelvről, nyelvi tervezésről, társasnyelvészetről van szó, de pedagógia is, hiszen oktatásról, oktatáspolitikáról, iskolai sikerességről és nevelésről is szó van.

A bemutatandó kötet sem sorolható be egyértelműen egyetlen tudományterület alá, hiszen a tanulmányok más és más részletet hangsúlyozva mutatják be az aktuális kérdéseket. A tanulmányok nagyon hangsúlyosan történelmi szempontból kezdik értelmezni a tannyelvválasztás kérdéskörét, de mind kitér az egyik leglényegesebb (tan)nyelvválasztási szempontra: az adott nyelvhez köthető presztízs és politikai hatalom szerepére. Ez teljesen egybevág azzal az elfogadott nézettel, mely szerint az oktatás szerepe csak úgy érthető meg, ha azt a társadalmi és kulturális termelés és újratermelés intézményeként értelmezzük (lásd *Heller és Martin-Jones, 2001*), ugyanakkor nem emeljük ki az adott történelmi kontextusból.

A kötet 3 fő részből áll, mind egy-egy régió illetve kontinens oktatás-, illetve nyelvpolitikájával foglalkozik. Az első rész az angol-domináns országok kisebbségben levő nyelveivel foglalkozik, Új-Zéland, Wales, és az Egyesült Államok példáját használva. A második rész a poszt-koloniális államok nyelvi helyzetét állítja középpontba: Hong Kong, Szingapúr, Malajzia, a Fülöp-szigetek, India és Afrika nyelvválasztási politikája kerül bemutatásra. A harmadik rész alcíme „Nyelvi konfliktusok kezelése és kihasználása”. Ebben a részben négy tanulmány található: Dél-Afrika apartheid-korszak utáni nyelvpolitikája, az ecuadori és bolíviai őshonos nyelvek helyzete, az európai integráció és a nyelvi alapú nacionalizmus kérdése Szlovéniában, és végül egy összegző írás a szerkesztőktől.

A továbbiakban kiemelten és részletesen ismertetem a legelső szerkesztők által írt bevezető tanulmányt, majd egy-egy tanulmányt mindegyik részből.

A bevezető tanulmányt *Amy B. M. Tsui* és *James W. Tollefson* írta, címe „A tannyelvválasztási irányelvek központisége”. A tannyelvválasztással kapcsolatos irányelveket a tanulmány egyértelműen történelmi és politikai kontextusba helyezve értelmezi. Állításuk szerint gyakran politikailag és történelmileg eltérő helyzetű országokban is, a tannyelvválasztás hasonló szerepet játszik. Ahogyan a volt gyarmatokon a gyarmati nyelvet csak egy szűk elit tanulhatta csak kevés, arra kiválasztott iskolában, így biztosítva saját hatalmát, vagyonát és státusát (a nyelvi szegregálással a közvetlen hozzáférést tette lehetetlenné ezekhez a társadalmi javakhoz a számbeli többség számára), ugyanúgy az angol-domináns országokban sem tulajdonítottak értéket az őshonos nyelveknek, megfosztva az azokat beszélőket nemcsak az anyanyelvük/nyelveik használatától, hanem lehetlenné is téve, hogy ezek a gazdasági és politikai boldogulás eszközei lehessenek. Az így beinduló ördögi kör (az adott nyelvet nem lehet az élet minden területén használni > nem szükséges tehát standardizálni > így nem lehet oktatási célokra alkalmazni > nem készül ilyen nyelvű tankönyv, ábécéskönyv > nem lehet rajta műveltséget szerezni, és az élet több területén használni), vagy annak kiragadott mozzanatai nagyon könnyen használhatók politikai célokra.

Szintén központi szerepet játszik a könyv elméleti keretében a nyelvi imperializmus kérdése: egyetlen nyelv-, vagy tannyelvválasztási kérdés sem lehet semleges, hiszen a hatalom mindig aszimmetrikusan van elosztva. Az ennek megszüntetésére, a többnyelvűség elősegítésére, és a nyelvi jogok betartására irányuló

retorika és a valóság között azonban a legtöbb esetben (a kötetben található tanulmányok ezt, sajnos, kivétel nélkül bizonyítják) szakadék tátong. Egyik bemutatott ország, régió illetve kontinens tekintetében sem lehet figyelmen kívül hagyni a globalizáció hatását az etno-kulturális identitás keresésében: már az eddig, viszonylag sablonosan felvázolt képből is jól látszik, az anyanyelv(ek)hez való kötődés, sem az egyén, sem a közösség számára nem egy kétpólusú döntés kérdése, hanem jóval inkább a globalizáló és/vagy kolonizáló és/vagy nacionalista politikai és gazdasági hatalmak által meghatározott térben való nyelvmegtartás, nyelvcsere, nyelvvesztés, vagy nyelvújraélesztés kérdése.

A kötet írói között az egyik legismertebb kutató, *Stephen May* az új-zélandi/aotearoi¹ māori-nyelvű oktatásról ír az első részben. Bár Új-Zéland/Aotearoa őshonos lakosságának helyzetét gyakran modellként emlegetik a többi ország számára, a helyzet korántsem tökéletes. Az 1800-as évek közepétől kezdve viszonylag erőteljes, bár nem erőszakos asszimiláció kezdődött az iskolákban, felszámolva az európaiak érkezése előtti oktatási-rendszert és ezzel egyidejűleg háttérbe szorítva az anyanyelvi nevelést. Ez oda vezetett, hogy a 20. század végén a māori nyelv közel kihalását jósolták meg. Ekkor azonban multikulturális oktatást vezettek be, amely mind a māori, mind a nem-māori tanulókat érintette. Ez a rendszer sem kérdőjelezte meg a fennálló erőviszonyokat, és a döntéshozók is főleg európai eredetűek voltak, az eredmény nem lett az eredetileg megcélzott erősebb māori identitás és több māori beszélő. Mindezek ellenére léteznek még mindig māori beszélők, mert az 1970-es években bevezettek két új oktatási formát, a kétnyelvű oktatást és a bemejtéses māori-nyelvű iskolákat, és mind a kettő meglepően sikeresnek bizonyult. Mindezek mellett *May* számos még megoldásra váró problémát vet föl, hangsúlyozva, hogy csak az állandó kritikus diakrónikus szemléletű hozzáállás eredményezhet jobb kisebbségi nyelvű oktatást.

Hassana Alidou „Tannyelv a posztkoloniális Afrikában” címmel kitűnő tanulmányt írt, mely nemcsak információ-gazdag, főleg az európai olvasónak, de *Alidou* politikai szerepvállalásának köszönhetően sok bennfentes szempontot is megmutat. Nem kiméli a nagy presztízsű, és mélyen tisztelt országokat, és kimondja kertilés nélkül, hogy az afrikai nyelvi tervezés terén ezek gyakran kizárólag saját gazdasági érdekeik mentén cselekszenek, humanitárius köntösbe burkolózva. Bár a cikk címében egy egész kontinens bemutatását vállalja, főleg a szub-szaharai térségre koncentrál. Három tényező együttes jelenléte magyarázza *Alidou* szerint a tannyelv problémakörét itt: gazdasági, politikai és pedagógiai. A gazdasági tényező a tankönyvpiac, melyet úgy alakítanak az adott országok és a nemzetközi testületek döntéshozói, hogy a nyugati kiadók érdekét elégítsék ki. Politikai tényező, hogy az afrikai kormányzó elit csoportok nem szívesen teremtik meg annak a lehetőségét, hogy köztük és az elszegényedett, kiszolgáltatott társadalmi osztályok között a szakadék kisebb legyen. Végül pedagógiai tényező az, hogy nem megfelelő a kétnyelvű tanárok képzése, illetve gyakorta egy adott nyelvhez kapcsolódóan a korpusz-tervezés még nem fejeződött be. Ez utóbbiról azonban nem gondolja *Alidou*, hogy szükséges feltétele a nemzeti nyelvű tankönyvek kidolgozásának.

A szlovéniai helyzetet két ellentétes erő határozza meg *James W. Tollefson* szerint: az egyik összefogó hatás (globalizáció és az európai integráció), a másik azonban széthúzó hatású, a népi-nyelvi nacionalizmus (*ethnolinguistic nationalism*). A titói Jugoszlávia éveiben kettős lojalitás működött: az államhoz, mint a szovjet bloktól különböző, demokratikus intézményhez, és a nemzethez, mint a pluralizmus, egyenlőség, és sokszínűség letéteményeséhez. A szerb nacionalizmus politikai térnyerésével azonban felerősödtek azok a hangok, melyek szerint a pluralizmus, mely igen erős területi megszorításokkal bírt nem megfelelően szolgálja az egyetemes jugoszláv érdekeket. Szlovénia azonban a függetlenséget választotta, és így új tannyelv-választási kérdésekkel kellett szembesülnie, ezzel felelve politikai kihívásokra is. Így széleskörű intézkedéssorozat keretében megemelték az idegennyelvi órák számát (középszintű szinten 840 órát foglalkoznak évente idegen nyelvekkel), hamarabb kezdik el az idegennyelv-oktatást, nagyobb hangsúlyt fektetnek a nyelvtanárképzésre, és kötelező részévé tették az idegen nyelveket az érettséginek. Ugyanakkor az anyanyelvi nevelés fontosságát is kiemelik: nem csökkenthető a szlovén órák száma még az idegennyelvi órák miatt sem, nem szlovén-tanítási nyelvű magániskolába nem lehet iskolaköteles szlovén gyereket íratni és a kétnyelvű körzetekben kötelező az olasz, illetve a magyar oktatása.

A tanulmánykötet cikkeinek nyelvezete világos, nem szakértő is könnyen megérti a szerzők által használt (szak)terminológiát. Ugyanakkor célkitűzéseik, módszertanuk, az általuk vizsgált iskolatípusok és színvonaluk

¹ Új-Zéland európai eredetű neve mellett jó pár éve szokás a māori nevet is használni az ország két-kultúrájú örökségét kifejezendő. Aotearoa māoriul azt jelenti: hosszú fehér felhő.

Könyvekről

nagy eltéréseket mutat. Bár sajnos néhány szöveg angolsága, és bizonyos tanulmányok színvonala hagy némi kívánnivalót maga után, mindenképpen hasznos, és alapos műről van szó, mely az általa bemutatott sokszínűséggel könnyen ráébreszti az olvasót saját Európa-központúságára. Szerzői és tárgyszóindex segíti az olvasást és kutatást.

A recenzióknak különleges aktualitást ad a tény, hogy nemrég jelent meg az első magyar vonatkozású tannyelv választással foglalkozó tanulmánykötet (*Kontra*, 2005), ami praktikus, gyakorlati oldalról közelíti meg az egyetemi szintű tannyelv választás problematikáját kevésbé fókuszálva ugyan a politikai és gazdasági érdekcsoportokra.

Irodalom

Heller, M. és Martin-Jones, M. (2001): Introduction. Symbolic domination, education and linguistic difference. In: Heller, M. és Martin-Jones, M. (szerk.): *Voices of authority*. Ablex. Westport. 1–28.

Kontra Miklós (2005, szerk.): *Sült galamb? Magyar egyetemi tannyelvpolitika* (Konferencia a tannyelv választásról Debrecenben, 2004. október 28–31-én). Fórum Kisebbségkutató Intézet és Lilium Aurum Könyvkiadó, Somorja és Dunaszerdahely.

Szabó-Gilinger Eszter